

УДК 171

О. КЕНДУС

## МОРАЛЬНИЙ ІДЕАЛ ЛЮДИНИ У ВИСВІТЛЕННІ УКРАЇНСЬКИХ МИСЛИТЕЛІВ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ ст.

Поняття морального ідеалу є одним із найважливіших в етичній науці. У сучасній науковій літературі воно визначається як “поняття моральної свідомості, в якому висунуті до людей моральні вимоги виявляються у вигляді образу морально досконалої особистості” або як “уявлення про людину, що втілюють в собі всі найвищі моральні чесноти” [7; 168].

Моральні імперативи, втілюючись у “людській особі чи то в образі мистецтва, чи то в персонажі самого життя” [5; 167], отримують більшу здатність реального впливу на людину. Однак моральний ідеал нікому не можна накинати, нав'язати. У кожного є певні власні уподобання, які відповідають саме його моральному досвідові. І в цьому випадку можна лише стверджувати, що цей досвід підпорядковується загальнолюдській моралі, яка “зобов'язує нас поважати всю різноманітність конкретних проявів людського життя і духовності” [5; 53]. Складовими елементами загальнолюдської моралі чинниками ідеалу людини є надбання, досвід різноманітних народів і націй. Дмитро Чижевський відзначав: « ... кожна нація є тільки обмеженням і однобічним розкриттям людського ідеалу. Але лише в оцих обмеженнях і однобічних здійсненнях загальнолюдський ідеал і є живий». [8; 9].

Як наголошують сучасні автори, однією із прикмет українського морального характеру є “зачарованість ідеалом” [5; 170], що проявлялась через вшанування героїв, котрі втілювали ті чи інші ідеальні чесноти. Тому логічно постає запитання: образ якої моральної досконалості в українській традиції ідеалізується? Григорій Ващенко, професор Українського вільного університету, відомий український педагог, визначає ідеал людини, як те “найкраще, що створив народ у розумінні властивостей людської особистості та її призначення” [2; 103].

Різні епохи історії, навіть у одного народу, створюють ідеал людини, який залежить від світогляду, релігії, державного устрою, рівня розвитку моральності та культури. Можна говорити про традиції формування морально досконалої особистості в контексті ідеалу української людини, що змінювався відповідно до різних епох нашої історії. Г. Ващенко дав таку картину формування ідеалу людини в уявленні багатьох поколінь українців. Перший, сформований у дохристиянські часи, позначений такими рисами, як

войовничість і хоробрість. Однак войовничість, запозичена у варягів, під впливом слов'янської стихії стала шляхетнішою, позбавленою кривавої жорстокості. Саме поєднання войовничості і хоробрості, на думку автора, витворило духовний аристократизм людини, який полягав у визнанні першорядними саме духовні якості особистості, а не її зовнішні ознаки (становище в суспільстві, багатство) [2;108]. Тому живим втіленням такого ідеалу був образ Святослава. Святослав був ідеалом, передусім, для воїнів-дружинників і правлячої верстви. А для загалу населення у той час існували "ідеали, що відбивались у народній релігії, звичаях і народній творчості" [2;109].

Хрещення принесло свої традиції в ідеал людини, які існують і дотепер. Образ Христа як засновника християнства є тим джерелом морального ідеалу, що не перевершений появою жодної іншої морально довершеної особистості. На думку Юліана Вассіяна, якщо "хто зумів би накреслити досконаліший тип - перевищив би Христа, і з тою хвилиною зробив би християнство тільки історичним фактом. Доки не виступить жива людина і, своїм життям, не покаже дорогу досконалості, доти та досконалість не існує" [1;220]. Бо маючи тільки велику любов в серці, Христос заплатив за людське гріхопадіння розп'яттям. Євангельський ідеал людини не залежить від умов часу, не змінюється у зв'язку зі змінами в політичному й соціальному житті народів. Він має вселюдський характер, не є витвір якоїсь нації, а є керівництво в житті і поведінці всіх людей, незалежно від того, в якій країні вони живуть, до якої нації належать" [2;83].

Володимир Янів, звернувшись до творів українських церковних та світських письменників, зокрема до "Слова митрополита Іларіона", "Повісті минулих літ", "Слова о полку Ігоревім", "Печерського Патерики", визначив такі риси тогочасного ідеалу української людини: любов до ближнього, релігійність, патріотизм, справедливість, як початковий принцип у всякій дії" [11;145], шляхетність "із засудженням підступу, лицемірства й зради" [11;146], індивідуалізм "як вияв духовності і як ідеал життя..." [11;142].

Поступово відбулося злиття церковно-християнських та світсько-старослов'янських чинників у формуванні традиційного народного ідеалу людини, котрий знайшов відображення в українській народній пісні. Тут він поєднує глибоку релігійність і патріотизм, коли Бог і Батьківщина – найвищі цінності, благо. Саме ці риси уособлював ідеал "відважного лицаря і мужнього вояки" [3;199], тобто козацький ідеал. Український лицар був завжди готовий віддати життя за найдорожче для нього – честь, славу і віру. В українському ідеалі людини також обов'язково присутні любов та пошана до батьків і старших, любов до праці, волелюбність.

Витворений народний ідеал людини завжди був основою для морального виховання в українському суспільстві. Володимир Янів у праці “Українська вдача і наш виховний ідеал” наголошував, що виховний ідеал може бути накреслений під різними аспектами – тобто з різних точок зору: теоретично беручи, можна накреслювати загальнолюдський виховний ідеал” [12;5], християнський, національний. Але всі ці підходи синтезуються, оскільки національний - не може “заперечувати загальнолюдський, - навпаки, національний виховний ідеал впливає із загальнолюдського” [12;5] тощо.

Свій погляд на типологію української людини настанної доби в історії України відобразив Микола Шлемкевич у дослідженні “Загублена українська людина”. Він виділяє такі типи української людини: “старосвітський поміщик” [9;17], “гоголівська людина” [9;19], “сковородянська людина” [9;20] та “шевченківська людина” [9;21]. Саме цей останній тип і став найпоширенішим моральним ідеалом серед національно свідомої української інтелігенції наприкінці ХІХ ст. “Та людина відверталася від старосвітського поміщицтва, від отупіння в достатку; ... вона, та нова людина чекала апостолів правди й науки не для поринення в забуття, але для перетворення світу й життя на основі нового, праведного закону ...” [9;21]. Оминаючи ідеалізацію жодного з типів, Шлемкевич проводить їх моральну референцію, тобто зводить їх до певних персоніфікованих форм. Однією з таких персоніфікованих форм, у розумінні Шлемкевича, є “порядна людина”. Порядність це та основна моральна вимога, той моральний ідеал, що “творить підставу піраміди моральних цінностей” [9;65]. Порядна людина – це людина, заглиблена у власні інтереси та інтереси родини. Шлемкевич зазначав: “моральні ідеали – це не якісь готові завершеності, неначе блискучі кришталі. Це плястичні форми, що часто міняються в часі, все ж залишаючись подібними” [9;62]. Стверджуючи ієрархічність побудови суспільства, Шлемкевич був переконаний: “кожна верства має свої окремі ідеали та живе ними. Адже інакші ідеали освічують стежки пересічної людини, а інакші ідеали окрилюють героя, провідника, генія” [9;64]. Тому вище місце в цій ієрархії посідає “ідейна людина” [9;70]. Це людина, яка замість замкнутості в родині на перше місце ставить завдання служіння суспільству. Але “суспільство заздро слідкує, щоб вона, та вища людина, провідник – не визнавала одного разу себе вільною від того морального закону родини, що обов’язує всіх членів суспільства. Кожен вишм у вірності тому законові вважається компромітацією, дискваліфікацією ідейної людини - політичного, культурно-освітнього, господарського провідника” [9;72]. Тому М.Шлемкевич наголошує потребу рівноваги між світом порядної та ідейної людини, яка, на його думку, найбільше відчувається саме у типі шевченківської людини. Виконавши своє призначення часу, створивши

Українську Народну Республіку, “шевченківська людина втратила її, і це призвело до кризи людини – її “розщеплення” [9;27].

Перші десятиліття ХХ ст. – саме той етап, коли традиційний моральний ідеал особистості в Україні дещо втрачається, транс формується, постаючи в різних формах. Однією з цих форм був сформований у 20-30-х роках більшовицький моральний ідеал людини, котрий не мав нічого спільного з традиціями загальнохристиянського й українського морального ідеалу. Комуністична мораль відчутно відбилась на вихованні молоді, що ґрунтовно висвітлив Г.Ващенко, виділивши основні риси більшовицького ідеалу: “безумовна вірність вченню марксизму-ленінізму” [2;20]; нетерпимість до інших ідеологій й активна боротьба з ними; “велика чуйність до дійсних і до вигаданих “ворогів народу”, себто підозрілість і обережність відносно їх” [2;22]; беззаперечна відданість комуністичній партії та її вождям. Проголошення класовості моралі призводило до втрати загальнолюдських цінностей та загальнолюдського морального ідеалу.

Марксизм, з одного боку, та націоналізм – з іншого “два світогляди, фанатичні й непримиренні” [4;4], почали боротьбу за українську особистість. Марксизм, на думку Миколи Шлемкевича, “міг дати тільки одну користь українській духовності. Вона потопала в безпросвітній міжусобиці своїх таки українських ідей, що виявилася в громадянській війні всіх проти всіх у 1919-1920 роках” [4;4]. Детальніша ця тема розроблена у дослідженні М.Шлемкевича “Українська синтеза чи українська громадянська війна” [10;21]. А оскільки вважається кращим будь-який порядок, ніж повна беззаконність, то “отаким будь-яким лад дав українському духовному світові марксизм” [4;4].

Марксизм і націоналізм – це лише ідеології, що мають вплив на політичні переконання людини, але й не можуть формувати її моральної свідомості, що функцію в першу чергу; на думку М.Шлемкевича, повинна виконувати культура роду. Тому, визнаючи кризовість української культури у 20-30-х роках, М.Шлемкевич стверджує кризовість моральних ідеалів людини: “Засади моралі і моральні ідеали розбиті, принижені. Етос суспільства в кризі” [9;87].

Іван Мірчук у дослідженні “Етика а політика” продемонстрував своє бачення взаємозв'язку між культурою й моральними цінностями та їх впливом на людину: “поступ культури можливий тільки тоді, коли всі прояви людської діяльності опруться на цій твердій основі, якою є мораль” [6;24]. На думку І.Мірчука, ні мистецтво, ні наука не є тими чинниками, що визначають культурний рівень епохи, а “тільки етичний вплив, який вони мають на широкі маси, на їх спосіб думання, дає їм щойно марку правдиво-культурних цінностей. Тому коли розглядаємо культурне життя, мусимо звертати пильно увагу на моральність даної суспільності і навпаки, там, де зустрічаємося з

високими етичними ідеалами, будемо мати теж до діла з справжньою культурою” [6;24].

Проблема моральної досконалості вимагає ґрунтовного і детального вивчення, але, підсумовуючи все згадане, можна простежити три чіткі тенденції, що вимальовуються в українській традиції визначення морального ідеалу особистості:

орієнтованість на певний образ, що втілює риси морально досконалого об'єкту;

незаперечність євангельського морального ідеалу;

наявність ідеї патріотизму як найвищої моральної цінності.

1. *Вассиян Ю.* Твори. — Торонто, 1972. — Т.1. — 288с.
2. *Ващенко Г.* Виховний ідеал. — Полтава, 1994. — 191с.
3. *Донцов Д.* Дух нашої давнини. — Дрогобич, 1991. — 341с.
4. *Іванейко М.* Наука і світогляд // Наші дні. — Львів, 1942. — С.4.
5. *Малахов В.* Етика: Курс лекцій / Навч.посібник. — К., 1996. — 304с.
6. *Мірчук І.* Етика а політика. — Прага, 1923. — 33с.
7. Словарь по этике / Под ред. *А.А.Гусейнова и И.С.Кона.* — М., 1989. — 447с.
8. *Чижевський Д.* Нариси з історії філософії на Україні. — Прага, 1931. — 175с.
9. *Шлемкевич М.* Загублена українська людина. — Нью-Йорк, 1954. — 160с.
10. *Шлемкевич М.* Українська синтеза чи українська громадянська війна. 2-ге вид. — Нью-Йорк, 1949. — 41с.
11. *Янів В.* Нариси історії української етнопсихології. — Мюнхен, 1993. — 217с.
12. *Янів В.* Українська вдача і наш виховний ідеал. — Мюнхен-Тернопіль, 1992. — 29с.

A. Kendous

#### MORAL IDEAL OF AN INDIVIDUAL AS ELUCIDATED BY THE UKRAINIAN OF THE EARLY XXth C.

The category of moral ideal of an individual is a problem under investigation in the Ukrainian philosophical domain of the early XXth c. Different historical epochs, even those of a separate nation began their ideal of a personality, based on the world outlook, religion, political system, the level of moral and cultural development. This category is considered an idea of an individual, incarnating the highest virtues in the modern scientific literature. The problem of moral ideal has been elaborated by the following Ukrainian scientists: M.Shlemkevych, I.Mirchook, G.Vashchenko, V.Yaniv, U.Vassiyen.